

Innehållsrikt kuriosakabinett

Jan Bondeson:

Medicinhistoriskt kuriosakabinett
Kiviksgårdens förlag, 1992.

Jan Bondeson, som är läkare vid Malmö Allmänna Sjukhus, bygger denna essäsamling på omfattande medicinhistoriska källstudier. Det grundliga förarbetet tynger dock inte boken, utan tvärtom präglas den av en medryckande berättarglädje.

Ordet "kuriosa" är högst betecknande för innehållet. Här handlar det inte om den medicinska vetenskapens framsteg, utan om allehanda besynnerligheter: människor med svans, skendöda människor, kvinnor som föder kaniner... Det är inte alltid lätt för lekmannen att veta vilka av dessa fenomen som är myt och vilka som är verklighet, men Bondeson reder ut den saken på ett vetenskapligt förtroendeingivande sätt, samtidigt som han förmedlar en hel del kulturhistoria.

Spontan självförbränning

Bokens första essä handlar om spontan mänsklig självförbränning. Under århundraden trodde man att människokroppen kunde fatta eld och brinna upp utan tillförsel av bränsle. Främst ansågs detta drabba drinkare, vars kropp hade blivit mera brännbar genom att dränkas in i alkohol.

Denna föreställning levde kvar märkligt länge. Ännu vid mitten av 1800-talet var spontan självförbränning ett "faktum" i medicinska handböcker. År 1848 utkom en tysk doktorsavhandling där fenomenet förklarades med elektriska strömmar som skulle bildas i kroppen, och som skulle spjälka kroppens vatten till syrgas och vätgas, som sedan antändes av en elektrisk gnista. Så sent som 1888 publicerades en okritisk fallbeskrivning i den ansedda *British Medical Jour-*

nal, och diagnosen självförbränning ställdes av en amerikansk läkare år 1892.

Under andra halvan av 1800-talet trängdes tron på självförbränning tillbaka inom läkarkåren. Orsaken till detta var en serie vetenskapliga undersökningar som klarade att kroppens vätskeinhåll hindrar självförbränning, hur fet och alkoholiserad man än är.

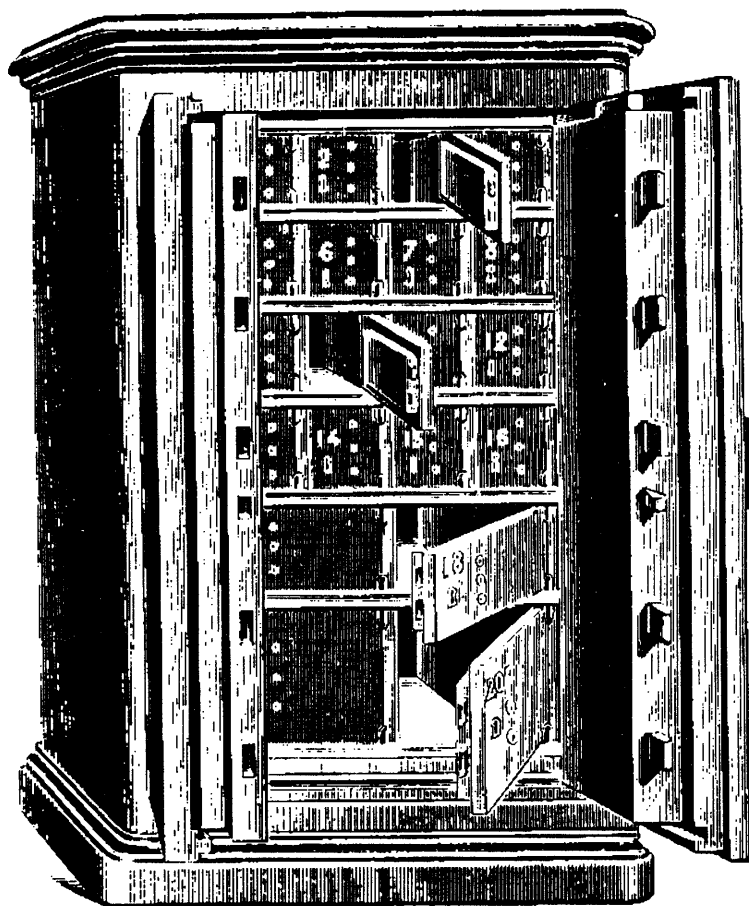
Ännu i början av 1900-talet var tron på spontan självförbränning vanlig i nykterhetsrörelsen inom Sverige och Norge. Drinkare ansågs brinna med blå låga, och det enda medlet att släcka branden ansågs vara urin.

"Det brann blå låga på Zakris i Hester, medan han låg i sängen. Den kom

upp ur munnen. Hon [hustrun] skrevade över honom och släckte genom att pessa i mun på honom; det skulle vara fruntimmer till det. Sen söp han inte mer."

Grodor i magen

Långt in i modern tid har människor trott att ormar, ödlor och grodor kunde leva och föroka sig i den mänskliga matsmältningskanalen. Denna tro omfattades även av läkare och akademiker. Linné skrev t ex att bukgrador var en "ganska rar sjukdom, men däremot så fäselig". Ända fram till mitten av 1800-talet skrevs det mycket i de medicinska tidskrifterna om grodor och ödlor som magparasiter.

Paddkräkerskan Catharina Geisslerin kräktes på 1640-talet upp sammanlagt 68 grodor, paddor och ödlor. År 1833 kräkte Henriette Pfennig upp elva grodor. Den senares grodor undersöktes av en läkare vid namn Sander. Han "såg till att dissekera en av de uppkräkta buk-grodorna och fann till sin förvåning att dess mage var full av halvsmälta insekter och även innehöll en nästan intakt skalbagge! Sander utförde också en del försök där han placerade de förmenta buk-grodor som ännu levde i varmt vatten för att undersöka deras förmåga att överleva i magens tempererade klimat: resultaten talade starkt för att dessa amfibier saknade förmåga att överleva någon tid inom människokroppen."

Efter detta anställdes förhör med fru Pfennig, som erkände att hon hade tagit grodor i sin kjortelficka och låtsats kräka upp dem. Dr. Sanders uppsats om Henriette Pfennig kom starkt att bidra till att tränga undan tron på buk-grodor.

Födde kaniner

Ett närbesläktat fenomen är "kvinnan som födde kaniner", en medicinsk sensation från 1720-talets England. Hon överförde kaninkroppar, som hennes make först styckade, från kjolfickan till vagina, varifrån de togs ut under kraftiga simulerade födslovåndor. Det medicinska etablissemanget lät sig duperas, men hon blev avslöjad av en vaktmästare som hon hade försökt muta till att smuggla in kaniner.

Så sent som år 1921 skrevs det i norska tidningar att Rikshospitalet hade misslyckats med att avlägsna en huggormsfamilj som levde i en ung kvinnas mage. Enligt pressrapporterna hade en orm krälat nedför strupen på henne då hon sov, och sedan ynglat av sig nere i magen. Sjukhuset dementerade historien. Ursprunget till skrönan var förmodligen en ovanligt stor spolmask som hade

hittats vid en bukoperation på Drammens sjukhus.

Förr brukade kyrkorna ofta, utöver helgonrelik, förvara ben som sades häröra från forntida jättar (som ska ha levat före syndafloden). På 1600-talet förevisades i Frankrike skelettet av en 7,5 meter lång jätte, som hade hittats i en åker. (Skelettet finns bevarat, och är – korrekt arrangerat – ett mastodontskelett.) Vid början av 1700-talet förevisades vid Uppsala Universitet ett skelett, som man ansåg häröra från en jätte från tiden före syndafloden. Emanuel Swedenborg (!) avslöjade dock att det var ett felarrangerat skelett av en val. De skelettdelar av "jättar" som förevisades i kyrkorna förefaller också att oftast ha härört från antingen valar eller elefanter.

En märklig "jätte" grävdes upp ur jorden år 1869 i Cardiff, New York. Den var en förfalskning tillverkad av en tobakshandlare som hade råkat i gräl med en väckelsepredikant vid namn Turk. Den sistnämnde försvarade enträget Bibelns berättelser om jättar före syndaflodens tid.

I syfte att spela predikanten ett spratt grävde tobakshandlaren ned en noga preparerad staty av en jätte i en åker, och arrangerade så att den strax efteråt återfanns vid en brunnsgrävning. Upptåget fungerade bättre än väntat, bl a betalade Turk för att få visa upp "jätten" vid sina väckelsemöten. Den gode tobakshandlaren tjänade en god slant på sitt spratt innan en tidningsreporter lyckades avslöja hela historien.

Skendöd

På 1800-talet fanns en utbredd skräck för att begravas levande på grund av läkares misstag. På flera håll i Tyskland inrättades särskilda likhus där liken skulle ligga en tid innan de begravdes. Varje lik försågs med ett snöre vid handen,

som kopplades till en ringklocka, och inrättningen var bemannad med läkare som hade tillgång till all den utrustning som kunde behövas för att hjälpa en skendöd som ringde på hjälp.

Detta var inte fullt så tokigt som det låter idag; under det tidiga 1800-talet hade man nämligen ännu inga klara kriterier för dödsförklaringar. Men år 1846 vann fransmannen Bouchut en stor pris-somma med sitt förslag till diagnoskriterium. Hans förslag var att man skulle lyssna på hjärtat med det då nyuppfunna stetoskopet. Bouchut fördömde likhusen, och menade – helt riktigt – att en hjärtauskultation var tillräcklig för att med säkerhet fastställa döden.

Missbildningar

Liksom andra medicinska kuriosakabinett ger Bondesons kabinett stort utrymme åt missbildningar. Människor med svans är inte enbart en myt, berättar han, utan det finns ett 160-tal dokumenterade fall av denna missbildning.

Detta är för barnläkaren "en sällsynt och lättbehandlad åkomma; de amputeras så snart som möjligt, såvida inte barnets föräldrar, som i ett fall från Indien, yrkar på att barnet ska få behålla sin svans så att de ska kunna tjäna pengar på att ställa ut det".

Mycken elände passerar revy i denna bok, men för den som är intressad av det kuriösa är det ändå god underhållning. Det sorgliga är dock att våra dagars kvacksalveri och "alternativmedicin" utgör underlag för ett kuriosakabinett med lika absurda inslag som de som presenteras i denna bok.

Sven Ove Hansson